

UOT 343.98**MİLLİ TƏHLÜKƏSİZLİYƏ TƏHDİDLƏR VƏ
ƏMƏLİYYAT-AXTARIŞ QANUNVERİCİLİYİNİN
TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİNƏ DAİR BƏZİ AKTUAL MƏSƏLƏLƏR****E.Q.NƏBİYEV*****Bakı Dövlət Universiteti
nabiyevbay@gmail.com***

Məqalədə müvafiq qanunvericilik əsasında milli təhlükəsizlik kontekstində təhlükələrin (təhdidlərin) potensial və real növlərindən, bunun ağır və xüsusilə cinayətlərlə əlaqədar praktiki əhəmiyyətindən, təhlükəöncəsi vəziyyətdən, qabaqlayıcı tədbirlərlə onların vaxtında aşkar edilməsi və qarşısının alınmasından bəhs olunur, beynəlxalq təcrübəyə nəzər salınır, bu məsələlərdə əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin rolu vurğulanır və qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsinə dair bəzi təkliflər verilir.

Açar sözlər: təhlükəsizlik, təhlükə, təhdid, potensial təhlükə, real təhlükə, təhlükəöncəsi vəziyyət, kəşfiyyat, cinayət, cinayət qanunvericiliyi, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti, cinayətlərin qarşısının alınması, formal cinayət tərkibləri.

Müasir dövrdə milli təhlükəsizliyin təmin olunması dövlətin əsas və daimi funksiyası olmaqla qanunvericilikdə öz ifadəsini tapmış müxtəlif xarakterli təhlükə və təhdidlərlə mübarizəni şərtləndirir və bunu hüquqi vəsaitlərlə həyata keçirir. Milli təhlükəsizliyin təmin olunması sistemi iqtisadi, daxili siyasət, sosial, beynəlxalq, informasiya, hərbi, sərhad, ekoloji və digər sferalarda insanın, cəmiyyətin və dövlətin milli maraqlarının məcmusu olmaqla sonunculara söykənir və “Milli təhlükəsizlik haqqında” AR-in Qanununun 6-cı maddəsində öz ifadəsini tapır.

Bununla əlaqədar olaraq Azərbaycan cəmiyyəti və dövlətinin səyləri konstitusion hüquq və azadlıqların, şəxsi təhlükəsizliyin, maddi və mənəvi dəyərlərin, demokratiyanın, AR-in konstitusiyaya quruluşunun, suverenliyinin və ərazi bütövlüyünün müdafiəsinə, qanunçuluq və hüquq qaydasının təmin olunmasına yönəlmişdir. Sözügedən qanunda göstəriləndiyi kimi, “Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyi - dövlətin müstəqilliyinin, suverenliyinin, ərazi bütövlüyünün, konstitusiyaya quruluşunun, xalqın və ölkənin milli maraqlarının, insanın, cəmiyyətin və dövlətin hüquq və mənafelərinin

daxili və xarici təhdidlərdən qorunmasının təmin edilməsidir”.

AR-in Prezidenti İ.Əliyev 2014-cü ildə Avropa Olimpiya Komitəsinin Bakıda keçirilmiş 43-cü Baş Assambleyasının rəsmi açılışında bildirmişdir: “Bu gün dünya daha çox əməkdaşlıq və anlaşmaya, eləcə də mövcud və potensial təhlükələrin azaldılmasına ehtiyac duyur” (5,255). Təhlükələrin azaldılması və aradan qaldırılması isə təhlükəsizliyin təmin olunmasına yönəlməklə cinayət qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş cinayət-hüquqi vasitələrlə cinayətkarlıqla mübarizəni (insanı, cəmiyyəti və dövləti cinayətkar qəsdlərdən mühafizə edilməsini, habelə cinayətlərin qarşısının alınmasını) şərtləndirir. Təhlükəsizliyə təhdid dedikdə şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin həyati cəhətdən mühüm maraqlarına təhdid yaradan şərait və amillərin məcmuyu anlaşılır (17,10).

Sözün geniş mənasında təhlükəsizliyin təmin olunması təhlükə və ya təhdidin (müəyyən mənada bu iki termin üst-üstə düşdüyündən “təhdid” termini yan-yana mötərizədə göstərilir - E.N.) vaxtında aşkarlanması və qarşısının alınmasından çox asılıdır. Hələ XVIII əsrin sonunda təşəkkül tapmış cinayət hüququnun klassik məktəbinin əsas ideyaları sırasında cinayətlərin prevensiyasının zəruriliyi vurğulanmışdır.

Təhlükələrin (təhdidlərin) vaxtında aşkarlanması və baş verə biləcək ağır nəticələrin qarşısının alınmasında əməliyyat-axtarış fəaliyyəti (bundan sonra - ƏAF) xüsusi rol oynayır. Çünki cəmiyyətin və dövlətin təhlükəsizliyinin təmin olunması bu fəaliyyət növünün təbiəti və mahiyyətindən irəli gəlir və “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun vəzifələrində (1-ci maddənin III hissəsində) öz əksini tapır. Belə vəzifələrdən biri hazırlanan və törədilən cinayətlərin qarşısının alınmasıdır.

Bu baxımdan ƏAF və onun ayrı-ayrı növləri (cinayət axtarışı, siyasi axtarış) əməliyyat şəraitini daim nəzarətdə saxlamaqla əslində baş verə biləcək təhlükələrin (cinayətlərin) qarşısını almış olur. Sözün geniş mənasında cinayətlərin qarşısının alınması təhlükə yarandığı zamandan onunla mübarizəni özündə ehtiva edir. Fikrimizcə, belə halları hüquqi cəhətdən təhlükə və ya təhdidlərdən fərqləndirmək üçün şərti olaraq “təhlükəöncəsi”, “təhdidöncəsi” vəziyyət, hal ifadələri ilə adlandırmaq olar. Lakin belə vəziyyətin konkret təhlükə halına keçməsi ehtimalı olmalıdır. Məhz bu mərhələdə onun aşkarlanması baş verə biləcək faciələrin (cinayətlərin) qarşısını ala bilər.

Mahiyyət etibarı ilə ƏAF seqmenti kontekstində “təhlükə” və “təhdid” terminlərinin araşdırılması əslində milli təhlükəsizliyi təmin etmək vəzifəsinin yerinə yetirilməsi vəzifəsi ilə uzlaşır. Fikrimizcə, təhlükələri (təhdidləri) müxtəlif meyarlar (təhlükələrin ehtimalılıq dərəcəsinə görə potensial və real, hansı maraqlara qəsd etməsindən asılı olaraq daxili və xarici, açıq (vizual olaraq görünən) və gizli - latent, ictimai həyatın sferalarından asılı

olaraq siyasi, iqtisadi, hərbi və s.) üzrə təsnifləşdirmək olar. Meyarların müxtəlifliyinə rəğmən təhlükələrin (təhdidlərin) kəsişməsi və çulğalaşması da mümkündür.

Milli təhlükəsizliyin təmin olunmasına yönəlik qanunvericilik (cinayət qanunvericiliyi, “Milli təhlükəsizlik haqqında” AR-in Qanunu, “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” AR-in Qanunu və s.) və təcrübə təhlükələri (təhdidləri) potensial və real təhlükələrə (təhdidlərə) bölməyə əsas verir. Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində “potensial” sözü: - üzə çıxma bilən, mümkün ola bilən, tez-tez özünü göstərə bilən; gizli şəkildə qalan” hal (6, 616); “real” isə 1. Xəyalda deyil, həqiqətdə mövcud olan; həqiqi gerçək; 2. Həqiqi və obyektiv şəraitin, gerçək varlığın nəzərə alınmasına və izahına əsaslanan real siyasət kimi verilir (6,638).

Hər bir ağır cinayətin mühüm elementi onun ciddi təhlükə kəsb etməklə və ya təhdid yaratmaqla insana, cəmiyyətə və dövlətə böyük zərər vurması təhlükəsidir. Bu təhlükəni (təhdidi) vaxtında (cinayətə hazırlıq mərhələsində) müəyyən etməklə qanunvericiliklə mühafizə olunan obyektlərə vurula biləcək zərərin qarşısı alınır və ya bu zərər minimuma endirilir. Bu baxımdan belə təhlükələri (təhdidləri) potensial və real təhlükələrə bölmək məqsədə müvafiqdir. Ağır və xüsusilə ağır cinayətlərdə potensial təhlükə (təhdid) ilə real təhlükə (təhdid) arasında müəyyən məsafənin olması həmin zaman kəsiyindən səmərəli istifadə etməklə onun real təhlükəyə keçməsinin qarşısının alınmasına imkan verir.

Qanunvericilikdə potensial təhlükənin (təhdidin) qarşısının alınmasına yönəlik yetərinə müddəalara rast gəlinir. Bunlardan biri cəmiyyət və dövlət üçün potensial təhlükə kəsb edən birliklərin yaradılmasıdır. Məs., AR Konstitusiyasının 58-ci maddəsinin IV bəndinə əsasən “Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində və ya hər hansı hissəsində qanuni dövlət hakimiyyətini zorla devirmək məqsədi, cinayət hesab edilən digər məqsədlər güdən və ya cinayətkar üsullardan istifadə edən birliklər qadağandır”. Müddəadan görüldüyü kimi, göstərilən məqsədlər güdən və ya cinayətkar üsullardan istifadə edən birliklərin yaradılması istiqamətində hər hansı fəaliyyət cəmiyyət və dövlət üçün potensial təhlükədir. Belə hallarda ƏAF-in üzərinə düşən mühüm vəzifə onları hələ erkən mərhələdə aşkar etmək və qarşısını almaqdır.

Qanunvericinin bu məsələyə xüsusi diqqət verməsi onun nə dərəcədə önəmli olduğundan xəbər verir. Belə ki, “Milli təhlükəsizlik haqqında” AR Qanununun 19.1-ci maddəsində göstəriləyi kimi “Azərbaycan Respublikasının hərbi sahədə milli təhlükəsizliyin təmin olunması Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi, suverenliyi və ərazi bütövlüyünə qarşı yönəlmiş hərbi xarakterli real və potensial təhdidlərdən müdafiə sahəsində tədbirlər kompleksinin həyata keçirilməsi və milli maraqların hərbi vasitələrlə qorunması

qabiliyyətinin təmin edilməsidir.” Bu müddəa onu göstərir ki, AR-in milli maraqlarına qarşı yönəlik hər hansı bir fəaliyyət milli təhlükəsizliyə təhlükə (təhdid) kimi qiymətləndirilməli və bu istiqamətdə zəruri tədbirlər görülməlidir. Həm həmin maddədə, həm də Qanunun 7.2-ci maddəsində Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyinə təhdidlərin mümkünlüyündən asılı olaraq onlar potensial və real təhdidlərə bölünür. Belə təhdidlərlə mübarizədə isə ƏAF və onun kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat növləri xüsusi rol oynayır.

Potensial və real təhdidlərə digər qanunvericilik aktlarında (AR-in Dövlət Sərhəd Xidmətinin Əsasnaməsinin 9.1-ci maddəsində, AR-in CPM-in 243.3.4.-cü maddəsində) da rast gəlinir. Deyilənlər göstərir ki, real təhlükə olan yerdə potensial təhlükə də mövcud ola bilər ki, bu da “təhlükə-öncəsi” və ya “təhdidöncəsi” vəziyyətin mövcudluğunu şərtləndirir.

10.IV.2015-ci il RF-in NTV telekanalının “Seqodnya” proqramının verdiyi məlumata görə Şanxay Əməkdaşlıq Təşkilatına (ŞƏT-ə) üzv ölkələrin regional antiterror strukturunun 26-cı iclasında RF-in Federal Təhlükəsizlik Xidmətinin rəsmisi bildirmişdir ki, İslam Dövləti beynəlxalq terror təşkilatı olmaqla ŞƏT-ə üzv ölkələrin təhlükəsizliyinə real təhiddir. Rəsmi nümayəndənin bildirdiyinə görə təhlükə ondadır ki, İslam Dövləti digər təşkilatlara daxil olur, Qafqaz Əmirliyinə maraq göstərir, bəzi sahə komandirləri bu dövlətə sədaqət andı içir. O vurğulamışdır ki, ŞƏT-ə üzv ölkələr bu terror təhdidinə qarşı konkret tədbirlər işləyib hazırlamaladırlar (19). Fikrimizcə, belə tədbirlər sırasında qabaqlayıcı tədbirlərə xüsusi önəm verilir ki, bu da ƏAF-in müvafiq vəzifəsindən irəli gələn mühüm məsələlərdən biridir.

Cinayətkarlıqla mübarizə sferasında ƏAF-in başlaması üçün hüquqi fakt qismində cinayət faktı çıxış etdiyi halda milli maraqları qorumaq və milli təhlükəsizliyi təmin etmək zərurətindən irəli gələn və konkret hərəkətlərdə ifadə olunan təhlükə (təhdid) müəyyən əməlin və ya əməllərin nəticəsi olmaqla hüquqi fakt rolunda çıxış edə bilər. Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş təhlükənin (təhdidin) dövlət (onun profil strukturları) tərəfindən rəsmən bildirməsi və ya onun açıq-aşkar bəlli olması bir fakt olaraq ƏAF (o cümlədən kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat) üçün hüquqi əsas və istiqamət ola bilər. Məs., 2016-cı il aprel ayının əvvəllərində RF-in müxtəlif şəhərlərində “Aum-Senriyo” totalitar terror sektasının fəal üzvləri saxlandı. Onlar icarəyə götürmüş konspirativ mənzillərdə əhalini sektaya cəlb etməklə məşğul idilər. 20 sentyabr 2016-cı ildə RF-in Ali Məhkəməsi sektanı terror təşkilatı kimi tanımış və onun ölkə ərazisində fəaliyyətini qadağan etmişdir (26). Bununla dövlət sektanın cəmiyyət və dövlət üçün ciddi təhlükə kəsb etdiyini bildirməklə bu istiqamətdə ƏAF üçün hüquqi zəmin yaratmışdır. Sonuncunun subyektləri öz spesifik metod və vasitələrlə bu təşkilatla (onun yaradılmasına yönəlik fəaliyyətlə) mübarizə aparmaq, genişmiqyaslı ƏAF-i həyata

keçirmək imkanı əldə etdilər.

Potensial təhlükəni (təhdidi), həm də terror aktının timsalında nümayiş etdirmək olar. Məlumdur ki, cəmiyyət və dövlət üçün ciddi təhlükə (təhdid) yaradan hallardan biri terror aktıdır. Belə əməllərə terror aktına təhrik etmək, bu növ cinayətdə iştirak etmək üçün qeyri-qanuni mütəşəkkil qruplar, silahlı dəstələr, cinayətkar cəmiyyət (cinayətkar təşkilatlar) təşkil etmək, terrorçu qruplara cəlb etmək, silahlandırmaq, öyrətmək və onlardan istifadə etmək, terror təşkilatları və qruplarını maliyyələşdirmək, yaxud başqa yollarla onlara köməklik etmək aid edilə bilər. Məs., potensial təhlükə yaradan radikal təşkilatlardan biri RF-in Tatarıstan ərazisində fəaliyyət göstərmiş “Hezbu Təhrir” təşkilatı olmuşdur. Bu təşkilat cinayət xarakterli təbliğat ədəbiyyatı (cinayət ideologiyası) yaydığına görə potensial təhlükə kəsb etmişdir. Çünki ekstremist ədəbiyyatla insanlar təşkilatlara cəlb olunaraq cinayət yoluna qədəm qoya bilərlər ki, bunun özü bir təhlükədir. Məhz bu səbəbdən İŞİD, Taliban və başqa bu kimi təşkilatlar RF-də qadağan olunmuşdur.

Cəmiyyət və dövlət üçün təhlükə (təhdid) kəsb edən təşkilatın (qruplaşmanın) yaradılması ilə insanlar həmin təşkilata cəlb olunmaqla ağır cinayətlər törədə bilərlər. Məs., “Yatan özək” (“Yatan qruplaşma”) kimi məlum olan terror təşkilatı və ya sekta passiv vəziyyətdə olur və bu baxımdan potensial təhlükə kəsb edir, lakin lazımı tapşırıq aldığı andan qruplaşma aktivləşərək hazırlıq hərəkətlərinə keçir. Bu anlamda cinayətkar qrupun “Yatan özəyi” təhlükə mənbəyi kimi də qiymətləndirilə bilər.

Yatan terror özəklərinə müxtəlif dövlətlərdə rast gəlinir. Onlardan düşmən və ya dost olmayan dövlətlər terror aktları törətmək, cəmiyyətdə gərginlik yaratmaq, hakimiyyəti dəyişmək və s. məqsədlər üçün istifadə edə bilər. Bu qəbildən olan təşkilatlar, o cümlədən ekstremist təşkilatlar dövlət tərəfindən qadağan olunur. Belə qruplaşmanı “təhlükəöncəsi” halda aşkar edib əməliyyat-profilaktik qaydada nəzarətə götürüb, lazımı anda zərərsizləşdirməklə ağır cinayətlərin qarşısı alınır.

Başqa sözlə, yaraqlılara təsüfkeşlik göstərilməsi potensial təhlükə (təhdid) kimi qiymətləndirildiyi halda döyüşmək üçün onlara qoşulmaq real təhlükə kimi qəbul olunmalıdır ki, bu da potensial təhlükəni (təhdidi) real təhlükədən fərqləndirir. Belə təşkilatlara daxilolmanın, onların fəaliyyətinin qarşısı vaxtında alınmadıqda potensial təhlükə real təhlükəyə keçməklə ağır cinayətlərin törədilməsinə gətirib çıxara bilər.

Təhlükəöncəsi vəziyyət digər hallarda da yarana bilər. Məs., cinayətlər silsilə xarakter aldıqda) potensial təhlükəli obyektlər dərhal müəyyən olunmalı və nəzarətə götürülməlidir (məs., qızıl mağazalarına basqın edərək silsilə oğurluq edən banda peyda olduqda bu növ ixtisaslı mağazalara nəzarət dərhal gücləndirilməlidir).

Potensial təhlükələr sırasında potensial qurbanları da qeyd etmək olar.

Bunlara cinayətkar üçün ciddi təhlükə yarada, onu tanıya, ifşa edə bilən şahid, zərərçəkmiş şəxslər aid edilə bilər. Məs., kütləvi savaşa baş verə biləcək yerlərdə (stadionlarda) spirtli içkilərin satışı və qəbulu qadağan olunur, terrorçulara sədaqətliyini bildirən, cinayətə meyilli olan şəxslər müəyyən olunaraq nəzarətə götürülür. Bütün bunlar göstərir ki, əməliyyat-profilaktik qaydada potensial təhlükəli şəxslər və potensial risk yerləri müəyyən olunmalı və nəzarətə götürülməlidir.

Vacib məsələlərdən biri qadağan olunmuş təşkilatların maliyyələşdirilməsi ilə bağlıdır. Məlumdur ki, terror yönümlü genişmiqyaslı fəaliyyəti həyata keçirmək üçün külli miqdarda maliyyə vəsaiti tələb olunur. İŞİD kimi terror təşkilatının gücü və qüvvəsi bu təşkilatın maliyyə imkanlarındadır. 2015-ci ilin məlumatına görə təşkilat təxminən 3000 xarici yaraqlı-terrorçulara, təxminən bir o qədər də “qulluqçuya” pul vəsaiti ayırmışdır (20, 104). Onun gəlir mənbələrinin qarşısı alındıqda isə o, bu vəsaiti ödəmək imkanlarından məhrum ola bilər.

Bu anlamda həmin təşkilatın maliyyə mənbələrinin müəyyən edilməsi, maliyyə axınlarının üzə çıxarılması, nəzarətə götürülüb blok edilməsi önə çəkilməli, böyük məbləqədə pul köçürmələri ilə bağlı şübhəli maliyyə əməliyyatlarına nəzarət gücləndirilməli və izlənilməli (məs., qısa müddət ərzində kimlərsə kart hesablarına həddən çox pulun köçürülməsi və nağdlaşdırılması) və bu istiqamətdə ciddi fəaliyyət həyata keçirilməlidir. Bu da bir çox dövlətlərin xüsusi xidmətlərinin (kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat orqanlarının) koordinasiya edilmiş qaydada söylərinin birləşdirilməsini tələb edir.

Bununla əlaqədar qeyd etmək lazımdır ki, çirkli (cinayət yolu ilə əldə olunmuş) pulların yuyulması ilə terror təşkilatlarının maliyyələşdirilməsi arasında müəyyən əlaqənin olmasının mümkünlüyü nəzərdən keçirilməlidir. Şübhəli maliyyə əməliyyatları nəticəsində ölkədən xeyli pul kütləsinin kənara axını baş verə bilər ki, bu da dövlətin maliyyə sistemində ciddi zərər vurmaqla yanaşı milli təhlükəsizliyə ciddi təhdiddir. Bu baxımdan cinayətin aşkarlanması ilə yanaşı cinayət yolu ilə əldə olunmuş vəsaitin aşkarlanmasının nə dərəcədə önəmli olduğu üzə çıxır. Belə halların aşkarlanmasının ƏAF-in vəzifələri sırasında göstərilməsi məqsədə müvafiqdir. Bu xüsusda ƏAF üçün hüquqi zəmin yaradan Qanunlardan biri 10 fevral 2009-cu il tarixli 767-IIIQ №-li “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” AR-in Qanunudur.

Əslində sözügedən Qanunun preambulasında və bir sıra maddələrində (məs., 17.5-ci maddəsində) nəzərdə tutulmuş müddəalar maliyyə kəşfiyyatı orqanlarının yaradılmasını hüquqi cəhətdən əsaslandırır. Dünya dövlətlərində də bu təcrübə mövcuddur. Məs., RF-də bu, Maliyyə monitorinqi üzrə Federal Xidmətdir. Azərbaycan Respublikasında isə bu, 25 may 2018-

ci ildə yaradılmış Maliyyə Monitorinqi Xidmətidir. Bu da maliyyə sferasının milli təhlükəsizliklə bağlılığını göstərir. Bundan əlavə, kəşfiyyatın bir növü olan maliyyə kəşfiyyatı ilə cinayətkarlara maliyyə dəstəyi verənlər, saxta pul əskinazlarının hazırlanması, istehsalçıların qiymət sövdələşmələri aşkarlanır. Bu qəbildən olan təhlükəli əməllərlə mübarizə iqtisadi sferaya (o cümlədən maliyyə sferasına) vurula biləcək zərərin qarşısını alır. Göründüyü kimi, maliyyə sferasının milli təhlükəsizliklə bağlı olduğu şübhəsizdir.

Qeyd olunduğu kimi, cinayət qanunvericiliyi ilə mühafizə olunan ictimai münasibətlər üçün yaranan təhlükəni (təhdidi) və onun mənbəyini aşkar etmək əslində hazırlanan və törədilən cinayətlərin qarşısını almaq anlamına gəlir ki, bu da ƏAF-in vəzifələrindən biridir. Təhlükə (təhdid) bitmiş cinayətlərlə yanaşı, başa çatmamış cinayətlərdə də mövcuddur. Belə ki, AR CM-in 28-ci maddəsinin I hissəsində nəzərdə tutulmuş hazırlıq hərəkətlərini potensial təhlükə kimi qiymətləndirmək olar. Bu təhlükə şəxsin cinayət törətmək niyyətinə düşməsindən və qərarında ısrarlı olub bunu bildirməsindən, bu yönümdə müəyyən fəaliyyətə (hərəkətə) keçməsindən xəbər verir. “Hazırlığı təşkil edən bütün hərəkətlər təqsirkarın şüuru ilə əhatə olunur: o, cinayət törətmək üçün ya alət və vasitələr hazırlayır, digər iştirakçılarla birgə sövdələşir, yaxud cinayətin törədilməsinə başqa cür şərait yaradır və onu törətməyi arzu edir” (7, 209).

CM-in sözügedən müddəası yalnız ağır və xüsusilə ağır cinayətlərin törədilməsinə yönəlmiş hazırlıq hərəkətlərinə aiddir (CM-in 28.2-ci maddəsi). Şəxsin ağır və xüsusilə ağır cinayət törətmək niyyətinə düşməsi, bunu bu və ya digər formada ifadə etməsi (məs., sosial şəbəkələrdə bildirməsi) anından ƏAF-ı həyata keçirən subyektlər tərəfindən onun nəzarətə götürülməsi məqsədamüvafiqdir. Belə halların nəzarətə götürülməsi ilə onların hazırlıq mərhələsində, yəni vaxtında qarşısının alınmasına imkan yaranır. Əks təqdirdə faciələrin (ağır cinayətlərin) baş verməsi qaçılmaz ola bilər. Məs., 11 may 2021-ci ildə RF-in Tatarıstan Respublikasının Kazan şəhərində 19 yaşlı gənc sosial şəbəkələrdə silahla insanları qətlə yetirəcəyi barədə paylaşım etdikdən sonra həmin tarixdə silahla məktəbə gələrək şagirdlərə atəş açmış, nəticədə 11 nəfər öldürülmüş, 21 nəfər isə yaralanmışdır (23).

Bu faciəli hadisədə diqqəti çəkən mühüm amil həm də ondan ibarətdir ki, həmin şəxs cinayət törətmək üçün gündüz məktəbə gedərkən silahını gizlətməmiş, insanların gözü qarşısında küçə ilə hərəkət etmiş və yol boyu müşahidə kameralarına düşmüşdür. Vətəndaşların passivliyi, törədilə biləcək və ya törədilən cinayətə laqeyid münasibəti, etinasızlığı, “nə işimə qalib” prinsipi ilə yaşamaları, özlərini görməməzliyə vürməsi və müvafiq dövlət orqanlarına məlumat verməməsi (silahlı insanı görüb bu barədə vaxtında məlumat verməmələri) cinayətkarlıqla mübarizəyə mənfi təsir göstərməklə faciənin (ağır cinayətin) baş verməsinə şərait yaratmışdır.

Fikrimizcə, ƏAF kontekstində “vaxtında” ifadəsi son dərəcə önəmlidir. Vaxtı ilə böyük hüquq mütəfəkkiri və nəzəriyyəçisi Ç.Bekkaria demişdir: “Cinayətə görə cəza nə qədər tez verilsə, bir o qədər ədalətli, bir o qədər faydalı olar” (10,60). Bu xüsusda təcrübə göstərir ki, məlumatın vaxtında verilib-verilməməsi, cinayətin vaxtında qarşısının alınması, aşkarlanması, açılması, axtarışda olan cinayətkarın qısa zamanda yaxalanması, bir qədər geniş götürdükdə isə ƏAF-in Qanunla müəyyən olunmuş vəzifələrinin vaxtında yerinə yetirilib-yetirilməməsi nə dərəcədə əhəmiyyətlidir. Məs., 2016-cı ilin sonunda Türkiyədə Atatürk hava limanının partladılmasında iştirak edən çeçen əsilli Rusiya vətəndaşı Ə.Çatayev beynəlxalq axtarışda olan şəxs idi (24). Onun vaxtında saxlanması yeni ağır cinayətin törədilməsinin qarşısını ala bilərdi.

Yuxarıda qeyd olunuduğu kimi, belə məsələlərdə vətəndaşların da ayıq-sayıqlığı xüsusi rol oynayır. Məs., 30.XII.2015-ci ildə Türkiyədə böyük faciənin (cinayətin) qarşısı alınmışdır. Belə ki, 150 kq partlayıcı maddə sakınlar tərəfindən şübhələnərək polisə məlumat verməsi sayəsində aşkarlandı (27). Bu da ictimai nəzarətin vacibliyini bir daha sübut edir. Təhlükə saçan məlumatları sosial şəbəkələrdən də əldə etmək olar. Belə ki, 30.XII.2015-ci il ”Yevronyus”un məlumatına görə məhkəmə Britaniyanın paytaxtında cütlüyü terror aktı hazırladığına görə təqsirli bildi. Belə ki, ər (başqa ad altında) twitterdə metronun və ya ticarət mərkəzinin partladacağı barədə sorğu keçirmişdir (21). Məhz bu məlumat vasitəsilə polisin cinayətkarların izlənməsi mümkün olmuşdur.

Təcrübə göstərir ki, bir çox hallarda cinayət törətmək niyyətinə düşən şəxs onu törətməkdən öncə müxtəlif formalarda (o cümlədən sosial şəbəkələrdə) bu barədə öz konkret niyyətini bildirir, fikirlərini bölüşür, sonra isə bilavasitə hərəkətlərə keçir. Bu da gizli niyyətlərin aşkar edilməsinin zəruriliyini göstərir. Niyyətin qərara keçməsi prosesində isə qəsd yaranır. Qəsdin gerçəkləşməsi üçün hazırlıq hərəkətləri edilir, sonra isə təqsirli şəxs əməlin həyata keçməsinə, icrasına başlayır. Odur ki, sosial şəbəkələr izlənilməli, bu yönümdə agentura daim fəaliyyət göstərməlidir. Sosial şəbəkələrin izlənilməsi həm də ona görə zəruridir ki, internetdə müxtəlif xarakterli cinayətlər (saxta sənədlərin, narkotiklərin satışı, dələduzluq və s.) aşkar oluna bilər. İnternetdə bu növ təhlükəli kontentləri aşkar etmək üçün internet-əməliyyatçının təhkim olunması məqsədemüvafiqdir. Şəxsin hərəkətlərində cinayət tərkibi olduğu təqdirdə o, məsuliyyətə cəlb olunmalı, tərkib olmadıqda isə (potensial təhlükə (təhdid) yarandığı halda) ciddi nəzarətə götürülməlidir.

Hüquq mühafizə orqanlarına şəxsin (və ya şəxslərin) cinayət törətmək məqsədi və niyyətinin məlum olması və bunun müəyyən faktlarla təsdiq olunması potensial təhlükənin yaranmasından xəbər verir və həmin fakt

sözündən orqanın diqqətini cəlb etməlidir. Yenə təcrübəyə nəzər salaraq. 2018-ci il fevralının 14-də ABŞ-ın Florida ştatında keçmiş şagird odlu silahla məktəbdə 17 nəfəri qətlə yetirmiş, 15 nəfəri isə yaralamışdır. Araşdırma zamanı müəyyən olunmuşdur ki, qatilin cinayət törətmək niyyəti öncədən yaranmış (hələ 2017-ci ilin sentyabr ayında o, sosial şəbəkələrdə planları barədə məlumat verərək yaxşı atıcı-qatil olmaq istəyini bildirmişdir) və bu barədə tanışını məlumatlandırmışdır. Sonuncu hələ 2018-ci ilin yanvar ayında polisə həmin şəxsin məktəbdə atışma törətmək niyyəti barədə xəbər vermişdir. Lakin müvafiq tədbirlər görülməmiş və həmin şəxs nəzarətə götürülməmişdir (28). Halbuki Florida ştatının qanunlarına görə xüsusi xidmət orqanları belə məlumatları potensial təhdid kateqoriyasına daxil etməklə keçmiş məktəbliyə nəzarətə götürməli idi.

Bu xüsusda onu qeyd etmək lazımdır ki, hazırda bir sıra ölkələrdə xüsusi xidmət orqanları milli təhlükəsizliyə təhdid təşkil edən şəxslərin siyahısını tərtib edir, onlar xüsusi nəzarətə götürülür və “xarici müşahidəyə tövsiyə olunan şəxslər” kateqoriyasına daxil edilir. Məs., “Yevronyus”un 24.II.2015-ci ildə verdiyi məlumata görə Fransada Suriyaya İŞİD qruplaşması tərkibində döyüşə getməyə hazır olan potensial terrorçuların pasportları onlardan götürülür (21). Bu da potensial cinayətkarların aşkar edilməsinin və nəzarətə götürülməsinin praktiki əhəmiyyət kəsb etdiyinin göstəricisi və bariz nümunəsidir. Şəxsin belə cinayətə meyl göstərməsi onun bu siyahıya daxil edilməsi üçün əsas ola bilər.

Cinayətə meyilli olan şəxslərə kriminal qruplaşmaya rəğbət bəsləyən, ağır və xüsusilə ağır cinayətlərə görə azadlıqdan məhrumolma yerlərində cəza çəkib azad olunmuş, lakin zəhmətsiz gəlirlərlə yaşamağa üstünlük verən, həbsxanada saxlanılan, lakin qaçmağa meyilli olan şəxslər aid edilə bilər. Dünya təcrübəsində belə şəxslərin nəzarətə götürülməsi mövcuddur. Məs., 2017-ci ildə İngiltərədə silsilə terror aktlarından sonra o zamanki Baş nazir T. Mey potensial təhlükə kəsb edən şəxsləri nəzərdə tutaraq demişdir: “Biz şübhəli şəxslər üzərində elektron izləməni gücləndirməliyik”. Bu onunla izah oluna bilər ki, onlar potensial cinayətkar olmaqla hər an cinayət törətməyə hazır olan şəxslərdir.

Göründüyü kimi, bir çox ağır cinayətlər törədilməzdən öncə onların potensial təhlükə formasında meydana gəlməsini müşahidə etmək olar. Belə halların yüksələn xətlə inkişafının qarşısının alınması əslində baş verə biləcək ağır cinayətin vaxtında qarşısının alınması deməkdir. Belə təhlükələrin elə “beşikdə boğulması” üçün kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi vacibdir. Bu sırada ailə münacişləri, ailə zorakılıqları da az deyil.

Bundan əlavə, müasir dövrün təcrübəsində qatı cinayətkarlarla mübarizəni daha da gücləndirmək məqsədi ilə preventiv qaydada özünəməxsus metodlardan istifadə olunur ki, bu da, fikrimizcə, onların potensial təhlükə

kəsb etdiyindən xəbər verir. Məs., XX əsrin əvvəllərində İngiltərədə preventiv tədbir kimi məhkəmə ağır cinayətlərə görə ən azı üç dəfə məhkum olunmuş və cinayətkar həyat tərzi sürməkdə davam edən şəxsləri adətkar (peşəkar - E.N.) cinayətkar saymaqla cəzalarını çəkdikdən sonra onlara əlavə olaraq 5 ildən 10 il müddətinə həbsxanada saxlanması barədə qərar verə bilərdi.

Cəmiyyət üçün potensial təhdidlərdən biri də uğursuz ailələrdir ki, belə hallar təhsil strukturları və hüquq mühafizə orqanları tərəfindən nəzarətə götürülməlidir. Belə halların vaxtında aşkar edilməməsi onların faciəli sonluqla başa çatmasını istisna etmir. Belə halların qarşısını almaq üçün vətəndaşların polislə əməkdaşlıq etməsi, ailə zorakılığı barədə hüquq mühafizə orqanlarına dərhal məlumat verməsi son dərəcə önəmlidir. Təcrübə göstərir ki, belə ailələr haqqında arzuolunmaz məlumatlar (məişət zəminində ciddi hadisələrə (cinayətlərə) gətirib çıxara biləcək hallar - söyüşmə, dalaşma, ər tərəfindən arvadın döyülməsi, uşaqların döyülməsi, onların ünvanına söylənilən təhdidlər və s.) daxil olduqda ailənin həyatı və sağlamlığı üçün ciddi təhlükə yarana bilər.

Belə hallarda yaranmış təhdidin, onun faciəyə çevrilməməsi üçün vaxtında zəruri tədbirlər görülməlidir. Məs., 5 avqust 2015-ci ildə RF-in Nijni Novqorod şəhərində uğursuz ailədə ata altı uşağını və arvadını aminsızcasına qətlə yetirmişdir. Uşaqlar bir yaşdan yeddi yaşa qədər idi. Vaxtı ilə bu ailə barədə xoşagəlməz məlumatlar həm hüquq mühafizə orqanlarına, həm də Təhsil idarəsinə daxil olmuşdur. Bu fakt müvafiq dövlət orqanlarını narahat etməli idi. Lakin heç bir ölçü götürülməmişdir. Bununla əlaqədar RF-in İstintaq Komitəsi Təhsil idarəsinin başçısına qarşı cinayət işi başlamışdır. Müəyyən olunmuşdur ki, hadisəyə qədər arvad məhkəməyə müraciət edərək ərin valideynlik hüquqlarından məhrum olunması barədə məsələ qaldırmış, onu hədələyən ərindən dafələrlə şikayətlə sahə (polis) inspektoruна (müvəkkilinə) müraciət etmişdir. Lazımi tədbirlərin görülməməsi nəticəsində faciə baş vermişdir. Sahə inspektoru məsuliyyətə cəlb olunmuşdur (25).

Göründüyü kimi, təhlükələrin vaxtında aşkarlanması və qarşısının alınması son dərəcə vacibdir. Təhlükənin başlanğıcında cinayət məsuliyyətinin müəyyən edilməsinin cinayət-hüquq elmində və cinayət qanunvericiliyində nəzərə alınması təsadüf deyil. Belə ki, cinayət tərkiblərinin konstruksiyasına görə maddi və formal tərkiblər fərqləndirilir. Sonuncu halda cinayətin bitmiş olması üçün cinayət qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş əməlin törədilməsi kifayətdir. Belə hallarda ictimai təhlükəli nəticələr tərkibin əlamətlərinə daxil edilmir. “Qanunvericilik formal cinayət tərkiblərinə o hallarda müraciət edir ki, baş verəcək ictimai təhlükəli nəticəni dəqiq hesablamaq mümkün olmur və ya əməlin özünün ictimai təhlükəliliyi o səviyyəyə

çatır ki, nəticədən asılı olmayaraq o bitmiş cinayət hesab edilir” (8, 83).

Bu baxımdan CM-də yetərincə cinayət tərkibləri mövcuddur. Məs., bu sıradan ictimai təhlükəsizlik və ictimai qayda əleyhinə olan cinayətləri (Banditizmi (217-ci maddə), Cinayətkar birlik (təşkilat) yaratmanı (218-ci maddə), Qanunsuz olaraq silah, onun komplekt hissələrini, döyüş sursatı, partlayıcı maddələr və qurğular əldə etmə, başqasına vermə, satma, saxlama, daşıma və gəzdirməni (228-ci maddə) və s. qeyd etmək olar. Burada göstərilən qruplaşmaların, təşkilatların yaradılması, silahın əldə olunması və başqa bu kimi əməllər artıq təhlükənin (təhdidin) mövcudluğundan xəbər verir və formal cinayət tərkibi yaradır.

Cinayətin cəhd mərhələsinə keçməsi isə onun daha təhlükəli olmasından və cinayətin baş vermə ehtimalının daha yüksək olmasından xəbər verir. İ.Ağayev qeyd edir ki, “Cəhd zamanı cinayət-hüquq mühafizə obyektinə qəsd başlanır, obyekt real zərərvermə hədəsinə məruz qalır, lakin təqsirkarın iradəsindən asılı olmayan səbəblərə görə faktiki olaraq zərər vurulmur” (7, 210).

Milli təhlükəsizliyin təmin olunmasına, o cümlədən cinayətkarlıqla uğurla mübarizəyə, hüquq normalarının düzgün tətbiqinə yönəlik qanunvericilikdə mövcud olan çatışmazlıqların aradan qaldırılması çox vacibdir. İctimai münasibətlərin yetərincə hüquqi tənzimləmə ilə əhatə olunmaması boşluqların yaranmasına gətirib çıxarır ki, bu da qanunvericiliyin tətbiqinə öz mənfi təsirini göstərir. “Boşluq hüquq sisteminin natamamlığını, qanunverici tərəfindən hüquqi tənzimləmə dairəsinə aid ictimai münasibətlərin nəzərə alınmamasını göstərir” (15, 278).

Mahiyyət etibarını ilə cinayətkarlıqla mübarizəyə köklənmiş qanunvericilik aktları vahid məqsəd və vəzifələrdən çıxış etməlidir. Lakin bu xüsusda qanunvericiliyə (CM-ə, “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” və “Polis haqqında” qanunlara) nəzər saldıqda bəzi uyğunsuzluqlar ortaya çıxır. Fikrimizcə, bu qanunlar cinayətkarlıqla mübarizəyə yönəldiyindən onların təyinatı və vəzifələri də əsasən üst-üstə düşməlidir. Belə ki, “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” AR-in Qanununun 1-ci maddəsinin II hissəsində ƏAF-in cinayətkar qəsdlərdən müdafiə olunan məqsədləri sırasında fiziki şəxslər, onların və hüquqi şəxslərin mülkiyyəti yer almır. Halbuki bunlar “Polis haqqında” Qanunun təyinatında (3-cü maddəsində) təsbit olunmuşdur. Bundan əlavə, mülkiyyətin cinayətkar qəsdlərdən qorunması CM-də də öz təsbitini tapmışdır.

Bununla yanaşı, “Polis haqqında” Qanunun təyinatında fiziki və hüquqi şəxslərin qanuni mənafeləri qeyd olunarkən onların hüquqlarının da yer alması məqsədə müvafiqdir. Fikrimizcə bu, eləcə də hüquqi şəxslərin qanuni mənafeləri, həm də CM-in vəzifələri sırasında (2-ci maddədə) nəzərdə tutulmalıdır.

Həm “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında”, həm də “Polis haqqında” qanunlarda oxşar cəhətlər mövcuddur və bu, təbiidir. Çünki birincisi, ƏAF-in subyektləri, o cümlədən polis orqanları bu fəaliyyəti həyata keçirərkən cinayət qanunvericiliyini rəhbər tuturlar. Sonuncunun (CM-in) vəzifələri sırasında işə sülhün və bəşəriyyətin təhlükəsizliyinin təmin olunması nəzərdə tutulmuşdur. Bu baxımdan milli təhlükəsizliyin təmin olunmasının “Polis haqqında” Qanunun təyinatında yer alması məqsədə müvafiqdir. İkincisi, sözün geniş mənasında cinayətkarlıqla mübarizə milli təhlükəsizliklə bağlı bir məsələdir (cinayətkarlığın artması milli təhlükəsizliyə təhdid kimi qiymətləndirilir və belə hal cinayətkarlıqla mübarizə apararı müvafiq qurumların, o cümlədən ƏAF-in subyektlərinin fəaliyyətinin zəif olmasına dəlalət edir).

Bundan əlavə, “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” AR-in Qanununun 2.1-ci maddəsində həmin əməllərin aşkar edilməsi və qarşısının alınması məqsəd olaraq göstərilir. Deyilənləri nəzərə alaraq “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Qanunun 1-ci maddəsinin II hissəsinə məqsədlər sırasına “dövlətin və fiziki şəxslərin qanuni mənafeələrinin və onların mülkiyyətinin cinayətkar qəsdlərdən müdafiə edilməsinin” daxil olunmasını məqsədə müvafiq hesab edirik.

ƏAF-in vəzifələrinin təhlili göstərir ki, birinci və ikinci qrup vəzifələr cinayətkarlıqla mübarizənin iki əsas istiqamətinə: birincisi, cinayətlərin qarşısının alınmasına; ikincisi, artıq törədilmiş cinayətlərin aşkarlanması və açılmasına yönəlmişdir. Qanunda birinci vəzifə ilə bağlı qeyd etmək lazımdır ki, hazırlanan və törədilən cinayətlərin qarşısını almaq üçün (yuxarıda göstərilən səbəblərə görə) birinci növbədə onların vaxtında aşkar edilməsi vacibdir. Bu xüsusda birinci vəzifə kimi “hazırlanan və törədilən cinayətlərin aşkar edilməsi və qarşısının alınması” kimi göstərilməsi, fikrimizcə, daha məntiqli olardı. Eyni zamanda sözügedən qanunun vəzifələrini göstərən 1-ci maddəsinin III hissəsinin bütün bəndlərinə “vaxtında” sözünün əlavə edilməsini və bunu müvafiq şəkildə formulə etməklə ƏAF-in prinsiplərinə daxil edilməsini məqsədəmüvafiq hesab edirik. Üstəlik nəzərə almaq lazımdır ki, ƏAF operativlik, qəfillilik və çeviklik tələb edir ki, bu da “vaxtında” ifadəsi ilə tam uzlaşır.

ƏAF-in vəzifələrindən görüldüyü kimi, bu fəaliyyət növü, ilk növbədə kriminalla bağlı axtarış fəaliyyətini həyata keçirməklə yanaşı, həm də itkin düşən şəxslərin axtarışı ilə də məşğuldur. Bununla əlaqədar B.Əsgərov düzgün olaraq qeyd edir ki, ƏAF həm də xəbərsiz itkin düşmüş ruhi xəstənin axtarışı, təbii fəlakətin nəticələri ilə bağlı həyata keçirilə bilər (13, 55). Məsələ ondadır ki, bəzən axtarışa verilən şəxs cinayətin qurbanı, zərərçəkmiş şəxs də ola bilər. O, axtarışa verilərkən hansı səbəbdən itkin düşməsi

(kriminal və ya qeyri-kriminal hadisə nəticəsində), ümumiyyətlə, nə baş verdiyi məlum olmaya bilər. Yalnız ƏAF nəticəsində bu məsələyə aydınlıq gətirilə, onun qətlə yetirildiyi müəyyən oluna bilər.

Cinayətlərin qarşısının alınması əslində onların törədilməsinə yol verilməməsi anlamına gəlir, yaranan təhlükənin qarşısının alınmasına xidmət edir. Bu da hüquqazidd əməlin erkən mərhələdə (təhlükə yaranmağa başlayarkən) başlanğıcında, kökündə aşkarlanmalı və zərərsizləşdirilməli olduğunu göstərir ki, bu da fikrimizcə, ƏAF-in vəzifələrindən biri olmalıdır.

ƏAF-in vəzifələri daha geniş olmalı, təhlükəsizliyin təmin olunması ilə bağlı məsələləri əhatə etməlidir. Onun vəzifələrinə və əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi üçün əsas ola biləcək məlumatların toplanmasına toxunan və bu vəzifələri sadalayan V.A.Çerepanov düzgün olaraq dövlət, hərbi, iqtisadi və ya ekoloji təhlükəsizliyə təhdid yaranan hadisələr və ya hərəkətlər barədə də məlumatların toplanmalı və sistemləşdirilməli olduğunu göstərir (22,78).

Mühüm məsələlərdən biri hüquq sistemində vahid hüquqi terminologiyanın mövcudluğuudur. “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” AR-in Qanununa və CM-in 29-cu maddəsinə nəzər yetirdikdə eyni məna verən müxtəlif terminlərdən istifadə olunması diqqəti çəkir. Belə ki, Qanunda “Cinayət törətməyə sui-qəsd edən...” (13-cü maddənin 1-ci hissəsində) ifadəsi işlədildiyi halda, CM-in 29-cu maddəsində “Cinayət etməyə cəhd” ifadəsi təsbit olunur. Sonuncu ifadə “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” AR-in Qanununda “sui-qəsd” ifadəsini əvəz etməlidir. Bundan əlavə, Qanunun 10-cu maddəsinin IV bəndinin 1-ci yarım bəndində “dövlət cinayətləri”, halbuki cinayət qanunvericiliyində “dövləti cinayətlər” ifadəsi işlədilir. “Dövləti cinayətlər” ifadəsi daha məqbuldur. Bu uyğunsuzluqların da aradan qaldırılması məqsədmüvafiqdir.

Beləliklə, potensial təhlükə və təhdid cəmiyyətə və dövlətə zərər vura biləcək ehtimalının yarandığını, mövcudluğunu bildirir və bu mərhələdə zəruri qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsi onun real təhlükə və təhdid mərhələsinə keçməsinin qarşısını alır. Təhlükənin bu növlərini fərqləndirən əsas meyar isə onların dərəcəsidir. Cinayətkarlıqla mübarizədə xüsusi rol oynayan ƏAF cinayətin törədilməsinə yönəlik gizli niyyətləri üzə çıxarmaqla onların qarşısını ala bilər.

Təhlükəsizliyin, o cümlədən milli təhlükəsizliyin təmin olunması cəmiyyəti və dövləti mümkün təhlükələrdən (təhdidlərdən) qorumaq üçün vaxtında qabaqlayıcı, o cümlədən ƏAF-lə nəzərdə tutulmuş tədbirlərin görülməsini özündə ehtiva edir ki, bu da təhlükəsizliyin təmin olunmasının geniş və dar mənada fərqləndirilməsinə əsas verir. Geniş anlamda bu, cəmiyyətin və dövlətin təhlükəsizliyi ilə bağlı olduğu halda, dar mənada bu, cinayətkarlıqla mübarizədir.

Dövlət milli təhlükəsizliyi və milli maraqları əsas götürməklə bütün sferalarda (siyasi, iqtisadi, hərbi, sosial və s.) real vəziyyətdən irəli gələn təhlükə (təhdid) istiqamətlərini müəyyən edir və xüsusi xidmətləri və hüquq mühafizə orqanlarını həmin istiqamətlərə yönəldir ki, bu da müvafiq qanunvericilikdə öz əksini tapır.

Kriminal xarakterli təhlükələr (təhdidlər) cinayət qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş cinayətlərin obyektinə görə qruplaşdırılır. Bu növ təhlükələrin aradan qaldırılması üçün əməliyyat-profilaktik tədbirlər həyata keçirilir. Belə tədbirlər dövlətdaxili siyasi, iqtisadi, maliyyə, sosial, şəxsi xarakter daşıya bilər. Ancaq ilk növbədə onların ƏAF yolu ilə vaxtında aşkarlanması vacibdir.

Şübhəli maliyyə əməliyyatları (böyük məbləqdə tez-tez pul köçürmələri, kart hesablarına həddən artıq çox pulun köçürülməsi, onun sonrakı taleyi və s.) banklar tərəfindən nəzarətə götürülməli və belə əməliyyatlar daim izlənilməlidir.

Son dövrdə kibercinayətkarlığın yayılması ilə əlaqədar olaraq kibertəhlükəsizliyin təmin olunması aktual məsələlərdən birinə çevrilmişdir. Bu növ cinayətkarlıqla mübarizənin gücləndirilməsi internet resurslarda (sosial şəbəkələrdə) əməliyyat-texniki tədbirlərin tətbiqinə ehtiyac yaratmışdır.

Potensial cəhətdən dayanıqlı olmayan şəxslərin terror qruplaşmalarına cəlb olunması və törədə biləcək cinayətlərdə iştirakının qarşısını almaq məqsədilə onların uçota alınması və nəzarətə götürülməsi vacibdir. Cinayət törətmək niyyəti şəxsi şübhəlilər sırasına daxil edilməsinə, ona nəzarətin gücləndirilməsinə əsas verir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. – Bakı: Hüquq Yayın Evi, - 2019, - 64 s.
2. AR-in Cinayət Məcəlləsi. – Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, - 2000, - 352 s.
3. AR-in Cinayət-Prosessual Məcəlləsi. – Bakı: Qanun, - 2011, - 612 s.
4. AR-in Dövlət Sərhəd Xidməti haqqında Əsasnaməsi /www.e.qanun.az
5. "Azərbaycan" qəzeti, 22 noyabr 2014, № 255 (6821).
6. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Nəsimi adına dilçilik institutu. Dörd cildə. III cild. QLMNOÖPR. – Bakı: Şərq-Qərb, - 2006, - 672 s.
7. Ağayev İ. Azərbaycan Respublikasının cinayət hüququ. Ümumi və xüsusi hissələr. Dərslik. – Bakı: Nurlar, - 2010, - 832 s.
8. Cinayət hüququ (Ümumi hissə). Dərslik. Prof. T.M.Qafarovun və dos. F.Y.Səməndarovun redaktəsi ilə. – Bakı: Bakı Universiteti, - 1995, - 482 s.
9. "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında" AR Qanunu / www.e.qanun.az
10. Çezare Bekkaria. Cinayətlər və cəzalar haqqında. – Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, - 2011, - 131 s.
11. "Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında" AR Qanunu/www.e.qanun.az
12. Əfəndiyev M. Gənclər arasında narkomaniya problemlərinin neqativ tərəfləri. "Narko-

- maniya və narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizənin aktual məsələləri”. Elmi-praktiki konfrans. – Bakı, - 2008, - 10-12 s.
13. Əsgərov B. Cınayət-axtarış hüquq münasibətlərinin kriminal hüquq münasibətləri sisteminə yeri və rolu. S.55. “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti: nəzəri qanunvericilik və təcrübə aspektləri”. Elmi-praktiki konfrans. – Bakı: Polis Akademiyası, - 2010, - 53-58 s.
  14. “Polis haqqında” AR Qanunu /www.e.qanun.az
  15. Məlikova M. Hüquq nəzəriyyəsi. Dərslük. – Bakı: Elm və təhsil, - 2019, - 448 s.
  16. “Milli təhlükəsizlik haqqında” AR Qanunu /www.e.qanun.az
  17. Воронцов С.А. Спецслужбы России: Учебник. - Ростов н/Д: Феникс, - 2006, - 512 с.
  18. Гусейнов Ш. Актуальные вопросы правового регулирования оперативно-розыскных мероприятий, применяемых в борьбе с незаконным оборотом наркотических веществ. – Москва: Юрид. Науки, - № 6(52), - 2011, - 62-65 с.
  19. Российский телеканал НТВ.РУ. Программа «Сегодня» за 10. IV. 2015.
  20. «Сотрудничество – залог успеха» ВВП «Кремль-9», - № 5 (94), - 2015, - с. 102-105.
  21. Телеканал “Euronews” за 24.II.2015 г. и 30. XII.2015 г.
  22. Черепанов В.А. Конституционно-правовые аспекты оперативно-розыскной деятельности. Государство и право, - 2012, - № 10, - 78-81 с.
  23. <https://www.france24.com/en/europe/20210511-teen-arrested-after-deadly-school-shooting-in-kazan-russia>
  24. <https://www.aljazeera.com/news/2017/12/1/georgia-kills-suspected-leader-of-istanbul-attack>
  25. <https://www.rbc.ru/society/16/12/2015/5671739f9a79478d622d5848>
  26. <https://ria.ru/20160920/1477393231.html>
  27. <https://www.aa.com.tr/en/turkey/police-find-car-bomb-in-se-turkey/539442>
  28. <https://www.nbcnews.com/news/us-news/police-respond-shooting-parkland-florida-high-school-n848101>

НЕКОТОРЫЕ АКТАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, СВЯЗАННЫЕ С УГРОЗОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАКОНА «ОБ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ» В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Э.К.НАБИЕВ

РЕЗЮМЕ

В статье на основе соответствующего законодательства в контексте национальной безопасности рассматриваются вопросы, связанные с опасностью (угрозой) и такими ее разновидностями как «потенциальная» и «реальная» опасность, «предопасное состояние», их практическое значение в связи тяжкими и особо тяжкими преступлениями, их своевременное выявление и предупреждение с применением опережающих мер, обращается внимание на вопросы, связанные с международной практикой, о роли оперативно-розыскной деятельности и вносятся некоторые предложения по совершенствованию законодательства.

Ключевые слова: безопасность, опасность, угроза, потенциальная опасность, потенциальная угроза, предопасное состояние, разведка, преступление, уголовное законодательство, оперативно-розыскная деятельность, предупреждение преступлений, формальные составы преступлений.

**SOME TOPICAL ISSUES RELATED TO THE THREAT TO NATIONAL
SECURITY AND IMPROVEMENT OF THE STATUTE
OF “OPERATIONAL INSPECTION ACTIVITIES“ IN AZERBAIJAN**

E.K.NABIYEV

SUMMARY

The article, on the basis of the relevant legislation in the context of national security, examines issues related to the danger (threat) and such varieties as “potential” and “real” danger, “pre-dangerous state”: their practical significance in connection with grave and especially grave crimes, their timely detection and prevention with the use of anticipatory measures. Attention is drawn to issues related to international practice, the role of operational-search activities and some proposals are made to improve legislation.

Keyword: security, danger, threat, potential danger, potential threat, pre-dangerous state, intelligence, crime, criminal legislation, operational-search activity, crime prevention, formal corpus delicti.